

УДК 346.3

Ю.О. СЕРЕБРЯКОВА, канд. юрид. наук,
Донецький юридичний інститут Луганського
державного університету внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДАННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ У СПРОЩЕНИЙ СПОСІБ

Ключові слова: господарський договір, укладення, форма договору, конклюдентні дії, істотні умови

Договір є одним з головних регуляторів взаємовідносин суб'єктів господарювання. Важливим етапом виникнення договірних правовідносин є укладення договору. Отже, дотримання порядку укладення господарського договору набуває великого значення.

За загальним правилом, господарський договір викладається у формі єдиного документа, підписаного сторонами та скріпленого печатками. Порядок оформлення цього документу детально визначений у ст.181 ГК України. Ст.181 ГК України також закріплює можливість укладення господарського договору у спрощений спосіб, який дістав поширення у діяльності суб'єктів господарювання. Проте, вивчення чинного законодавства та практики його застосування свідчить про наявність проблем, які пов'язані з укладанням господарських договорів у спрощений спосіб. Зокрема, потребують більш досконалого врегулювання питання щодо форми договору у випадку укладення його у спрощеній формі, декларативним є і сам порядок застосування цього способу укладення господарських договорів тощо.

Різним аспектам укладання господарських договорів приділено увагу у наукових працях таких учених-юристів як М.І. Брагінський [1], О.А. Беяневич [2], С.М. Бервено [2], С.О. Теньков [4] та інші, але наразі виникає необхідність у дослідженні особливостей укладання господарських договорів саме у

спрощений спосіб.

Викладене свідчить про актуальність обраної теми дослідження.

Метою цієї роботи є розробка теоретичних засад та практичних рекомендації щодо удосконалення правового регулювання порядку укладення господарських договорів у спрощений спосіб. Її новизна полягає в обґрунтуванні необхідності вдосконалення правового регулювання укладення господарського договору у спрощений спосіб шляхом конкретизації у ГК України порядку здійснення підтвердження прийняття до виконання оферти.

Згідно зі ст.181 ГК України є можливим укладення господарських договорів у спрощений спосіб, тобто шляхом обміну листами, факсограмами, телеграмами, телефонограмами тощо, а також шляхом підтвердження прийняття до виконання замовлень, якщо законом не встановлено спеціальні вимоги до форми та порядку укладення даного виду договорів.

Отже, можна зробити висновок, що укладення господарських договорів у спрощений спосіб можливо шляхом:

- обміну сторонами декількома документами (листи, факсограми, телеграмами, телефонограмами);
- підтвердження прийняття до виконання замовлень.

ГК України не закріплює умови, які мають бути дотримані, щоб господарський договір вважався укладеним у письмовій формі. Виходячи з положень ст.207 ГК України суть письмової форми договору зводиться до фіксації домовленостей сторін на певному матеріальному носії (документі). При цьому, якщо договір укладається юридичними особами, то для надання йому письмової форми він має бути підписаний та скріплений печаткою.

Як слушно підкреслюється у літературі, якщо договір укладається у спрощеній формі, слід враховувати, що у документах, якими обмінюються сторони, мають міститися всі істотні умови договору певного виду [5, с.313].

Вищий арбітражний суд України у своєму роз'ясненні «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з визнанням угод недійсними» від 12.03.1999 р. № 02-5/111, визначає, що обмін листами, телеграмами, телетайпограмами, телефонограмами, радіограмами, підписаними стороною, яка їх надсилає, є дотриманням письмової форми [6].

Отже, у випадку укладення господарського договору шляхом обміну сторонами декількох документів, вони будуть у сукупності являти собою письмову форму договору, якщо їх зміст відповідає оферті та акцепту.

Укладання господарського договору шляхом підтвердження прийняття до виконання є більш невизначеним способом з правової точки зору. Труднощі застосування цього способу полягають у першу чергу у тому, що не є визначеним у законодавстві яким чином повинно здійснюватися підтвердження прийняття до виконання.

На нашу думку, сутність цього способу укладання господарського договору полягає у тому, що одна сторона направляє іншій стороні пропозицію укласти договір, а інша сторона надає згоду на укладання договору шляхом вчинення дій відповідно до вказаних у пропозиції умов. Наприклад, одна сторона направляє іншій рахунок-фактуру на оплату робіт, зміст якого відповідає оферті, а інша сторона оплачує цей рахунок, тобто приймає до виконання.

В той же час, таке трактування не є безспірним, оскільки ч.1 ст.181 ГК України вказує не на виконання, а на підтвердження прийняття до виконання.

На думку В.Н. Черешнюк, як саме замовлення, так і підтвердження про прийняття його до виконання в господарських відносинах має здійснюватися в письмовій формі [7, с.82]. Отже, на його думку, такий спосіб укладення пов'язують з письмовою формою договору.

Якщо припустити, що таке підтвердження здійснюється шляхом надання однією стороною іншій стороні письмової відповіді (ак-

цепту) про прийняття замовлення (оферти) до виконання, то цей спосіб укладення господарського договору можна трактувати як укладення шляхом обміну сторонами декількох документів. У чому тоді ж полягає особливість укладення господарського договору саме цим способом?

Враховуючи вищевказану нашу позицію щодо сутності цього способу укладання господарського договору, слід наголосити, що такий спосіб акцепту, як виконання оферти ГК України не передбачено.

Більш того, як вірно підкреслюють юристи-практики, ні ЦК України, ні ГК України прямо не вказують, що такий спосіб укладання договору слід розцінювати як письмову форму договору [8]. Альтернативою письмовій формі договору, є – усна форма.

На думку окремих авторів, для укладення господарського договору єдиною можливою формою є письмова форма, саме цим господарський договір відрізняється від цивільно-правового [9, с.59].

Заслуговує на увагу твердження науковців про те, що ч.1 ст.181 ГК України не містить заборони стосовно усної форми господарських договорів. Тому за відсутності спеціальних приписів щодо форми певного господарського договору може застосовуватися загальне правило ст.206 ЦК України: усно можуть вчинятися правочини, які повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення, за винятком правочинів, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, а також правочинів, для яких недодержання письмової форми має наслідком їх недійсність. Юридичній особі, що сплатила за товари та послуги на підставі усного правочину з другою стороною, видається документ, що підтверджує підставу сплати та суму одержаних грошових коштів [5, с.313].

Не погоджуючись з вищевказаною позицією авторів Науково-практичного коментарю Господарського кодексу України, В.Н. Черешнюк наполягає, що ч.2 ст.206 ЦК України стосується не правочинів між юри-

дичними особами, а правочинів, укладених між юридичною та фізичною особою, оскільки вона не передбачає спеціальної можливості укладення договору між юридичними особами в усній формі, а лише вказує на обов'язок отримання підтвердження сплати грошей юридичною особою. Крім того, конструкція п.1 ч.1 ст.208 ЦК України не передбачає винятків стосовно письмової форми правочину між юридичними особами, як це зроблено, наприклад, у п.2 та 3 цієї частини. На його думку, укладення господарських договорів в усній формі є таким, що суперечить нормам законодавства: якщо сторони господарського договору досягли згоди з усіх передбачених істотних умов в усній формі, договір слід розглядати як такий, що не відбувся - неукладеним [7, с.83].

В. Боровець зауважує, що в ГК України йдеться лише про загальний порядок укладення договорів. Тобто можна зробити висновок, по-перше, що, крім загального, є ще інший порядок укладення договорів. По-друге, все-таки треба детально з'ясувати зміст фрази в п.1 ст.181 ГКУ: «...а також шляхом підтвердження прийняття до виконання замовлень». На його думку, ця фраза може однозначно свідчити про те, що ГК України говорить: договори і між суб'єктами підприємницької діяльності можуть укладатися в усній формі. Підтвердженням такого висновку може бути те, що в Конституції України встановлено правову норму, згідно з якою правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством (ч.1 ст.19). Тобто оскільки ГК України не забороняє в імперативній формі укладати договори в усній формі, можна зробити однозначний висновок, що між суб'єктами підприємницької діяльності (юридичними особами) під час здійснення господарської діяльності договори можуть укладатися в усній формі, крім тих випадків, коли наявність письмового договору необхідна згідно з вимогами чинного за-

конодавства України. Загалом, схема укладення господарського договору в усній формі та його виконання виглядає так: а) пропозиція (оферта), б) пред'явлення платіжного доручення до оплати, в) оплата, г) отримання товарно-матеріальних цінностей [10, с.31].

З наведеними аргументами науковців не можна безсумнівно погодитись, адже вони засновані на власному тлумаченні ними чинного законодавства, яке ґрунтується на припущенні.

Додаткову невизначеність щодо вирішення цього питання становить судова практика, яка свідчить про визнання можливості укладення господарського договору шляхом здійснення конклюдентних дій. Так, в Рішенні Господарського суду Донецької області від 11.07.2006 р. по справі № 44/177 судом встановлено, що продавець здійснив встановлення правовідносин з Покупцем не в письмовій формі, а конклюдентно, шляхом вчинення дій, які виразилися у фактичній передачі Товару, що підтверджується видатковими накладними, а також відповідними довіреностями, які надали громадянину К.В. Голубничому право на отримання Товару від імені Покупця. Покупець виразив волю на встановлення правовідносин також конклюдентно, шляхом часткової оплати поставленого Товару. Дослідивши матеріали, які підтверджують волю сторін на встановлення правовідносин, суд дійшов висновку, що фактично укладений між сторонами правочин за своєю правовою природою є договором купівлі-продажу, який підпадає під правове регулювання норм статей 655–697 ЦК України [11].

В Рішенні Господарського суду Донецької області від 16.03.2010 р. по справі № 22/53 судом встановлено, що позивач (Покупець) в порядку статті 181 ГК України здійснив встановлення правовідносин з Відповідачем (Постачальником) не шляхом укладення договору у формі єдиного документа, а конклюдентно шляхом вчинення дій, які виразилися в попередній оплаті товару та фактичним

отриманням частини товару (запасних частин) за видатковою накладною № ПР-0000075 від 14.07.2008 р. та рахунку-фактури, які містять суть умов правочину – найменування сторін, асортимент, кількість та вартість товару. Крім того, вони містять підписи повноважних представників сторін та печатку ТОВ «Завод Проммаш». Дослідивши матеріали, які підтверджують волю сторін на встановлення правовідносин, суд дійшов висновку, що фактично укладений правочин за своєю правовою природою є договором поставки, який підпадає під правове регулювання норм статті 712 ЦК України та статей 264–271 ГК України [12].

Подібна позиція міститься й у Рішенні від 10.01.2009 р. по справі № 16/5175 Господарський суд Хмельницької області визначив, що позивачем було поставлено відповідачу суміш комплексних мінеральних добрив. Поставка товару відповідачу підтверджується видатковою накладною. Договір поставки в окремому документі не викладався, однак поведінка Сторін засвідчує їхню волю до укладання договору поставки, так як товар був поставлений позивачем та прийнятий відповідачем, тобто договір був укладений шляхом конклюдентних дій [13].

Подібна позиція судових органів, проілюстрована нами на трьох прикладах судових рішень, є дуже поширеною. Дослідження судової практики за 2005–2006 роки дає право С. Тенькову зробити висновок, що відсутність договору в письмовій формі як окремого документа ще не свідчить про відсутність факту його укладення [14, с.127].

Проте, виходячи з положень ч.2 ст.205 ЦК України, конклюдентні дії можуть замінити тільки усну форму договору, можна стверджувати, що тлумачення судовими органами ч.1 ст.181 ГК України зводиться до допустимості усної форми господарського договору.

В той же час, конклюдентними діями визнається поведінка особи, що виражає її волю встановити правовідносини, але не у формі усного чи письмового волевиявлення, а

поведінкою, за якою можна зробити висновок про такий намір [15, с.215]. Враховуючи, що замовлення, підтвердження виконання якого ч.1 ст.181 ГК України розглядає як спрощений спосіб укладання договору, може бути здійснено виключно у формі усного чи письмового волевиявлення, виключається можливість оферти за допомогою конклюдентних дій.

Абсолютно вірним уявляється правове регулювання цього аспекту у РФ. Так, відповідно до ч.3 ст.438 ЦК РФ, здійснення особою, що отримала оферту, в строк, встановлений для її акцепту, дій по виконанню вказаних в ній умов договору в повному обсязі (відвантаження товарів, надання послуг, виконання робіт, сплата відповідної суми і т.п.) вважається акцептом, якщо інше не передбачене законом, іншими правовими актами або не вказано в оферті. В цьому випадку, на підставі п.3 ст.434 ЦК РФ, письмова форма договору вважається дотриманою. Проте, вказані норми ЦК РФ закріплюють можливість акцепту конклюдентними діями тільки у випадку простої письмової форми договору, а не нотаріальної [16].

Як бачимо, у наведеній нормі однозначно вказується, що письмова форма договору вважається дотриманою, якщо письмова пропозиція укласти договір прийнята шляхом виконання вказаних у пропозиції дій. Українське ж законодавство такої прямої норми не містить.

Згідно зі ч.8. ст.181 ГК України, у разі якщо сторони не досягли згоди з усіх істотних умов господарського договору, такий договір вважається неукладеним (таким, що не відбувся). Якщо одна із сторін здійснила фактичні дії щодо його виконання, правові наслідки таких дій визначаються нормами Цивільного кодексу України.

Законодавча конструкція цієї норми не дає можності визначити, якими саме нормами ЦК України визначаються правові наслідки фактичного виконання договору.

У законопроекті ГК України, до третього

читання 29.11.2001 р., ця норма була у наступній редакції: якщо одна із сторін здійснила фактичні дії щодо його виконання, правові наслідки таких дій визначаються нормами цивільного законодавства про зобов'язання, що виникають внаслідок придбання або збереження майна за рахунок іншої особи без достатніх підстав. Проте, виключення з ч.8. ст.181 ГК України конкретизації норм ЦК України, на нашу думку, в теперішній час дає право стверджувати що цими нормами можуть бути й норми статті 206–218 ЦК України, що, в свою чергу, підкріплює нашу позицію щодо сутності цього способу укладання господарського договору.

Таким чином, недостатня конкретизація норми ч.1 ст.181 ГК України щодо укладення господарського договору у спрощеній спосіб ставить під сумнів ефективність її дії та не є оптимальною з точки зору законодавчої техніки. Тому цілком логічним є усунення цього недоліку шляхом конкретизації у ч.1 с.181 ГК України такого спрощеного способу укладення господарського договору як підтвердження прийняття до виконання замовлення наступним чином: підтвердженням прийняття до виконання оферти є дії по виконанню в повному обсязі вказаних в оферті умов договору (відвантаження товарів, надання послуг, виконання робіт, сплата відповідної суми і т.п.). При укладанні договору у такий спосіб письмова форма договору вважатиметься дотриманою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брагинский М. И. Договорное право : Кн. 1/ Общие положения / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский. – М. : СТАТУТ, 2000. – 295 с.
2. Беляневич О. А. Господарський договір та способи його укладання : навч. посіб. / О. А. Беляневич. – К. : Наук. думка, 2002. – 278 с.
3. Бервено С. М. Проблеми договірних права України : монографія / С. М. Бервено. –

К. : Юрінком Інтер, 2006. – 392 с.

4. Теньков С. О. Коментар судової практики з господарських справ / С. О. Теньков. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 384 с.

5. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / кол. авт.: Г. Л. Знаменський, В. В. Хахулін, В. С. Щербина та ін. ; за заг. ред. В. К. Мамутова. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.

6. Роз'яснення Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних з визнанням угод недійсними» : від 12.03.1999 р., № 02-5/111 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=v_111800-99&c=1#Card.

7. Черешнюк В. Н. Неоднозначність законодавчих положень щодо форми господарського договору / В. Н. Черешнюк // Юридика України. – 2007. – № 1. – С. 81–84.

8. Єфімов С. Подтверждение статуса плательщика налога на прибыль на общих основаниях / С. Єфімов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/DG090698.html.

9. Львова И. Отсутствие печати работе не помеха?! / И. Львова // Бухгалтерия. – 2008. – № 29 (808). – С. 59.

10. Боровець В. Слово підприємства / В. Боровець // Дебет-кредит. – 2004. – № 12. – С. 31.

11. Рішення Господарського суду Донецької області : від 11.07.2006 р. по справі № 44/177 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80931>.

12. Рішення Господарського суду Донецької області від 16.03.10 р. по справі № 22/53 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/8362230>.

13. Рішення Господарського суду Хмельницької області : від 10.01.2009 р. по справі № 16/5175 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/2805848>.

14. Теньков С Відсутність договору в письмовій формі як окремого документа ще не

свідчить про відсутність факту його укладення / С. Тенькав // Вісник господарського судочинства. – 2006. – № 3. – С. 127–132.

15. Юридична енциклопедія / НАНУ; ІДП НАНУ. К. : Вид-во «Українська енциклопе-

дія» ім. М. П. Бажана, 2002. – Т. 4. – 320 с.

16. Гражданский кодекс РФ от 30.11.1994 р., № 51-ФЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consultant.ru/popular/gkrfl1>.

Серебрякова Ю. О. Особенности укладення господарських договорів у спрощеній спосіб / Ю. О. Серебрякова // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 819–824 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10sjoucc.pdf>

Проаналізовано стан чинного законодавства України щодо укладення господарських договорів у спрощеній спосіб та практика його застосування. Обґрунтовано необхідність удосконалення чинного законодавства в частині конкретизації порядку укладання господарського договору шляхом підтвердження прийняття до виконання замовлень.

Серебрякова Ю.А. Особенности заключения хозяйственных договоров упрощенным способом

Проанализировано действующее законодательство Украины, которое регулирует порядок заключения хозяйственных договоров упрощенным способом и практика его применения. Обоснована необходимость усовершенствования действующего законодательства в части конкретизации порядка заключения хозяйственного договора путем подтверждения принятия к выполнению заказов.

Serebryakova JU.A. Features of conclusion of economic agreements by the simplified method

The current legislation of Ukraine which regulates an order of the conclusion of economic contracts in the simplified way and practice of its application is analyzed. Necessity of improvement of the current legislation regarding a concrete definition of an order of the conclusion of the economic contract by acceptance acknowledgement to performance of orders is proved.